

Nellja Veremej

IZDAVAČ**buybook**

Radićeva 4, Sarajevo

Tel: + 387 33 550-495

Fax: + 387 33 550-496

redakcija@buybook.ba

www.buybook.ba

ZA IZDAVAČA

Goran Samardžić

Damir Uzunović

NASLOV IZVORNIKA

Berlin liegt im Osten, Nellja Veremej

Copyright © 2013 Jung und Jung, Salzburg und Wien

Copyright © of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

Copyright © za bh. izdanje Buybook, 2017.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja izdavača.

PREVOD S NJEMAČKOG

Mira Đorđević

UREDNIKA

Ida Hamidović

LEKTURA

Vlasta Brajković

KOREKTURA

Buybook

LAYOUT

Boriša Gavrilović

DIZAJN NASLOVNICE

Boris Stapić

ŠTAMPA

Dobra knjiga, Sarajevo

Nellja Veremej

BERLIN SE NALAZI NA ISTOKU

S njemačkog prevela Mira Đorđević

Sarajevo, 2017.

*Imam sjenu, koja mi je urođena.
Svoju sjenu nisam nikada izgubio.*

Adelbert von Chamisso

*Izuzetno veliki broj naših naseobina okrenut
je prema zapadu i, gdje to uslovi dozvoljavaju,
one se pomjeraju prema zapadu.*

W. G. Sebald

PRVI DIO

1.

Razdaljine su bile ogromne. Preseljenja konačna. Nije bilo povratka u napuštena mjesta, pa su ona brzo zarastala u bršljan i mahovinu. Obris i boje su se istopile a sjećanje na taj gradić sastoji se još samo od nekoliko sivih snimaka: Dugačka, niska kuća od grubih kamenih kocki. Duboko usađeni i bijelim malterom učvršćeni okviri prozora. Oskudni cvijetnjaci u starim, okrečnim točkovima kamiona. Dječija kolica, visoka i prostrana poput kraljevske kočije. Očeva ruka na gvernalu motocikla. Glatkim crnim dijelovima svoje konstrukcije sličan je nekom džinovskom mravu. Detalji koji su jednom davno dospjeli u leću kamere marke *Zenit* jedini su dokazi da je Kema uopće postojala. Bilo je to samo jedno malo naselje pored vojnog aerodroma na periferiji nekadašnje beskrajno velike, snijegom zatrpane imperije, a ja sam na taj gradić potrošila čitavu rezervu svoje čežnje za domovinom. Sva ostala mjesta na svom dugom putu napustila sam laka srca.

Kao mnoga djetinjstva i moje je bilo povezano s rijekom. Naša rijeka bila je pitoma i mirna. U proljeće su se tamo mrijestili lososi, a naši bi se očevi, dok su teške i bremenite ribe nabadali na šiljate kolčeve, pretvarali u neandertalce. Ljeti je rijeka sa svojim vodenim insektima i crvima pripadala nama, djeci. Prvi mraz bi naprečac zakovao vodu i iznenadio sav taj maleni riječni životinjski svijet. A mi bismo očistili malu površinu od snježnih pahulja i virili unutra: žaba zakovana u led debeo čitav metar; iznenada uhvaćena riba s crvenkasto-smeđim krljuštima i crvenkastim, naizgled upaljenim perajama; crna zmija koja s malom glatkom

glavom liči na zlu ženu. U čizmama od krutog filca i upakovani u kapute od kovrdžavog janječeg krzna ležali bismo satima na ledu i toplinom naših prstiju pokušavali prokopati tunel do ukočenih stvorenja. Sanjali smo o tome da ih dodirnemo i povratimo u život. To nikada nije uspjelo – prekratki su bili naši prsti, a preduboko te himere, utonule u duboki san. Njihovi posljednji udisaji, međutim, još uvijek su visili zatočeni u ledu, a ponekad bi nam uspjelo i da prodremo do tih bijelih mjehurića zraka.

Toplo obučeni žurili bismo kući, spitičući se kroz snijeg, a on bi često dosezao sve do plavičastih zaleđenih prozora. Unutra je pucketala vatra u peći, a mi bismo tada sjedili pod lampom i crtali rakete iz čijih su nam majušnih otvora mahali naši hrabri očevi. U stvarnom životu oni su MIG-ovima letjeli duž sovjetsko-japanske granice, a uvečer bi u klubu obigravali oko bilijarskog stola – malo nacvrckani, u čizmama, i utegnuti moćnim kaiševima, koji su grubo ali prijatno širili miris nove kože. Naše majke s babilonskim tornjevima viklera u kosi i u debelim, naboranim čarapama boje kože na mladim zategnutim listovima zlopatile su se u zajedničkim kuhinjama, pjevajući oko petrolejskog kuhala i iz perspektive onog našeg dalekog Istoka čeznule za Zapadom gdje se, kako su one mislile, ne sije, ne žanje, ne boluje i ne umire. Tamo se ne mora bezbroj puta kleknuti kako bi se iz zemlje izvadila pregršt krompira i ne mora bezbroj puta zamahnuti sjekirom iznad glave kako bi se ove gvozdene bubnjare napunile drvima – raj se uvijek nalazio zapadno. A Zapad je za nas tada počinjao već u podnožju planinskog lanca Urala, načetoj zubom vremena.

2.

Tek pred zoru, kada se na istoku već nazire svjetlo svanuća, tonem u san i ustajem mnogo kasnije nego obično. Vedar je dan, razmičem narandžaste zavjese. Iznad moje zgrade u blizini berlinskog Alexanderplatza lebdi televizijski toranj, još uvijek markacioni

punkt na nesigurno iscrtanoj i imaginarnoj granici između Istoka i Zapada. Između dvije hemisfere? Možda.

U kupatilu je mračno i hladno. Noge zebu na podu nalik na šahovsku ploču, kad okrenem prekidač za svjetlo, sijalica puca. Uplašena malom eksplozijom tapkam kroz popločanu tminu i čini mi se da ponovo prepoznajem poruku iz ranog djetinjstva, iz pionirskog logora ujutro, gdje je mirisalo na bugarsku pastu za zube, gdje su slavine za vodu imale gvozdene krstove i gdje su se u emajlirane lavaboe slivale njihove hrđave suze. Izlizani drveni podovi terase su glatki poput kože nekog sisavca i oni griju hladne tabane. Kad sunce mog djetinjstva sija, onda prašnjava kosa miriše na vrapce, a mlada indijanska koža, osvijetljena iz suprotnog pravca, svjetluca zlaćanim paperjem, dok ja, ukočena na straži, ruku stavljam na čelo: *Pionirska četa "Richard Sorge" spremna je za jutarnju smotru! Naša lozinka je: "Ne tinjati! Gorjeti! Svijetliti!"*

Onomad sam željela da život što prije prođe. A ovdje, u zamagljenom jutarnjem ogledalu, ličim sebi na neku staru tetku s brazdama na ramenima, koje su mi u kožu urezale stotine naramenica grudnjaka. Još jučer se činilo kao da je još sve preda mnom i da je sve moguće, a preko noći mi, evo, više ne predstoje nikakva čuda ni iznenađenja. Izrasla sam, gotova. Neću više postati stjuardesa, ni profesorica, ni diva. Ove opcije su, međutim, još otvorene za Marinu, moju kćerku: Osamnaest joj je godina, želi jednom da postane redateljica ili dizajnerica, a ne njegovateljica starih kao ja. Dan za danom, u manjim i većim turama obilazim Alexanderplatz, posjećujem stare ljude i hvatam svoje sjene koje nestaju. Dok slušam njihova sjećanja, češljam njihove slabašne, najlonaste vlasi ili obrezujem njihove tvrde, plastificirane nokte. Ponekad čak volim taj svoj posao. Svojoj majci, međutim, koja mi je upravo u gostima, rekla sam da radim kao nastavnica ruskog jezika. Nemam doduše mnogo časova, ali klijentela je pristojna, i tako to. Neprijatno mi je što ja ovdje, u raju, nisam postigla ono čemu sam se nadala. I što kašikom hranim starce dok moja majka negdje, na dalekom istoku, sjedi sama u svojoj bijeloj kućici.

Ona nas uvijek posjećuje zimi kad ne mora brinuti za baštu. Svake godine kada se vidimo, njeno tijelo sve više popušta. Ove godine je to desna ruka – povijena poput smeđeg zakrivljenog krovnog crijepa, a ukočena poput rakovih kliješta. To je bilo prvo što sam uočila kada smo je Marina i ja dočekale na Istočnoj željezničkoj stanici. Stajala je na visokom gvozdenom stepeništu vagona i pružala prema nama svoje ostarjele ruke isto onako kao što to čine djeca koja jedva čekaju da se bace u zagrljaj odraslih.

Otkako sam odrasla, moja majka gotovo da i nije bila prisutna u mom životu: rano sam pobjegla iz roditeljskog doma jer nisam htjela da budem poput mojih užasno provincijalnih predaka, rođaka i susjeda. Žurila sam da odem ususret divnim stvarima u čijem je okusu moje srce, bar mi se tako činilo, već unaprijed uživalo. Pomoću čizama od sedam milja prešla sam mnoge granice i jarke, proslavila jednu revoluciju, iznosila svoj mantil od kašmira, pojela hiljade avokada, isprobala desetine vrsta kobasica, a sada sve češće zastajem i gledam unatrag.

Iznenada mi mnogi ljudi iz mog prošlog života opet postaju važni, i ja gledam prema istoku, tamo gdje promiču zamagljena, nejasna lica. To su stričevi u bijelim košuljama sa žestokim papiros-cigaretama, ili punašne, strašljive tetke s debelim listovima u cvjetastim haljinama. Zauzimaju mjesta oko svečano postavljenog stola, a na stolu paradajz, krastavci i ona trajna, na tržištu aktualna kobasica (cervela), pilići s opsceno raširenim batcima i jedna dugovrata boca, okrunjena srebrnastom kapom u obliku kišobrana. Kad se boca isprazni, žene se primiču jedna drugoj i pjevaju, dok se muškarci okupljaju oko jedne senzacije: Nov novcati moskvič s perajama trabanta, koje se drsko i šiljato šepure na njegovom stražnjem dijelu.

Imam osjećaj da su ti ljudi uvijek zajedno, kao bobice grožđa oko grozda. Samoća je bila rijetkost u prenapučenim prostorijama, a ja zamišljam da su se oni svi međusobno zaista i voljeli. To, međutim, ne mora biti istina, jer sve to skupa samo je još nijemi film na čijoj montaži moje hirovito pamćenje uporno radi godi-

nama. Čini mi se da je moja majka upravo iz tog filma pružila prema meni svoje stare, povijene ruke direktno u današnji Berlin. Uzela sam ih u svoje i ona se našla na peronu prazne Istočne željezničke stanice. Ručke njenih teških torbi smo podijelile i tako povezane poput karika lanca, probijale smo se do vagona gradske željeznice.

Kod kuće smo prvo pojele gustu, kao mak crvenu čorbu od bundeve i malene, bijele kobasice iz Nürnberga. Moja majka ih obožava dok se Marina na njih uvijek mršti. Ono što ima oči, nije za jelo!

Imam nešto za vas! Majka ulazi u sobu i svakoj od nas poklanja po jednu kinesku lepezu od finog drveta.

Mogu da budu korisne po ovakvoj vrućini, kaže, zbog klimatskog zatopljenja. Već se nezaustavljivo širi ogroman procijep u ledu glečera, uskoro će se otcijepiti divovski komad Antarktika!

Ona puno priča o propasti svijeta, detaljno i uvjerljivo. Kako će u zagrijanim vodama potonuti otoci, obale nestati pod naletima oluja, dok će unutrašnjost zemlje izgorjeti u plamenu. Blagoslovljeni su oni koji će prvi umrijeti, jer će biti dolično pokopani i ožaljeni. Blagoslovljeni će biti oni koji su zanemareni i siromašni duhom, jer će im u borbi za posljednju mrvu kruha biti dovoljna neobuzdana snaga njihovih laktova – posljednji će postati prvi. Slana voda će zatrovati naše izvore i rijeke, ribe će se u toploj vodi udaviti, pčele će izumrijeti, isto tako košute i medvjedi – samo će se na sprženoj zemlji sve gušće gomilati ljudski rod i sve svesrdnije raditi na proizvodnji brzih i letećih mašina, a ove će onda poput buba štetočina s tvrdim, glatkim, okoštanim leđima zaraziti ostatak zemlje da bi posljednjim preživjelima osigurale profit, mobilnost i komfor.

Propast svijeta ovisi koliko o automobilu toliko i o mesu! Voljela bih da se konzumiranje mesa izjednači s kanibalizmom! – Marina je s uživanjem jela crvenu čorbu i pritom s prezirom gledala u moju načetu kobasicu. Opet se rasplamsava vatrena dis-

kusija. Marina kaže da je neophodna promjena paradigme, jer je današnji način našeg života neprimjeren vremenu i neprihvatljiv isto kao što je to nekada bila inkvizicija i ropstvo. Ili da navedemo samo primjer komunističkih ili fašističkih režima u njihovim završnim fazama, kada je već postalo očigledno da je sve to skupa u moralnom smislu neodrživo, da će brod zadobiti fatalni udarac sa strane. Uprkos tome su gotovo svi učestvovali u tome... Kao današnji vozači automobila, letači iz hobija i mesožderi!

Na to sam ja svoju viljušku bacila na tanjir i glasom, prigušenim od bijesa, upitala Marinu da li me to ona hoće izjednačiti s fašistima?

U pomoć mi je požurila moja majka i diskusija s moje kobasice prebacila se na prosječnog američkog građanina koji je šampion u potrošnji vode, struje, benzina i mesa, a koji neće da potpiše konvencije o klimi.

Trgovački centri koji zauzimaju hiljade kvadratnih kilometara, otvorene hladnjače, bezvezna putovanja kruzerima! Američki san za sve! I, *notabene* – oni svoja uhranjena tijela prevoze isključivo privatnim automobilima!

Ali sve to skupa se ne računa! Ono što se računa, jeste moja kobasica! Ljutito grizem tu mekanu stvar na svojoj viljušci i ona mi bukvalno zastaje u grlu.

Kako bi nam skrenula pažnju ili nas smirila, majka je svoje iskrivljene ruke stavila na naše i obavijestila nas da se mi ovdje nalazimo sasvim blizu Sotoninog prijestolja, a to mjesto se, prema slovu Biblije, nalazi u hramu Pergamon. Navodno je dokazano da se tu prinose ljudske žrtve – za kopitare je stepenište do oltara prestrmo, a stepenice prekratke. Nije čudo da su iz Berlina krenula dva svjetska rata – to čudovište još uvijek sije nesreću i opasno je, pogotovo sada kada su posljednji dani tako blizu, proricala je moja majka. Čistilište je već na vidiku, kaže otac Mihajlo. 15. maja naredne godine? Ili 29. aprila? Ne znam više tačno, šaptala je majka, počesala se po glavi i smjesta zatim sakrila ruke pod sto, zato što se ispod njenih noktiju vidjela kna njene svježe obojene kose.

Kako možeš da zaboraviš tako važne datume, bako?, hihotala se Marina.

Meni to nije veselo!, rekla je moja majka uz kiseli osmijeh svojih uskih usana. Jako se brinem zbog vaše budućnosti.

A tvoja budućnost te ne brine?, upitala ju je Marina.

Sretna sam jer je moj život prošao.

U stvarnosti, međutim, uopće nije bila sretna zbog toga, a o propasti svijeta je pričala zato da bi ublažila strah od svog sopstvenog kraja.

Kad umre jedan čovjek, umire i čitav jedan svijet: sjećanje na vonj majčinog znoja i sjećanje na očevu ruku ili na njihovu odsutnost. Umire sjećanje na prvi snijeg i na one prve, dosadne stidne dlačice. Na glatku površinu prve kravate i na prve damske cipele s visokim petama. Majka se često sjeti kako su oni, poslijeratna djeca, oko stopala vezivali debele komade guma od točkova da bi stigli do škole. Najgora je bila glad. Glad, glad, glad na svakom koraku. Moja majka, što je starija, sve dublje i sa sve više pijeteta saginje glavu nad obrocima i pritom jednu ruku zaštitnički savija oko tanjira. Prije je bilo drugačije. Prije je bilo mnogo stvari koje su je držale daleko od sjećanja na djetinjstvo. Sa starošću se prošlost sve više približava: dug put ostao je sada iza nje, taj veliki lûk koji se zatvara tamo gdje je počeo: na pragu tamnog bezdana.

Povremeno me nervira način na koji jede, baš kao i njena tvrdoglavost i njena mračna proročanstva. Ipak smo, na kraju krajeva, cijeli mjesec nas tri stanovale u samo dvije sobe – tako da mi je, kad je jučer ponovno otputovala u Rusiju, čak malo laknulo. Ali bio je to mučni osjećaj olakšanja koji se odmah izgubio: Mi smo ovdje zajedno, a ona opet sjedi sama u svojoj bijeloj kući gdje će se postepeno ugasiti, bez nas. Ne želim da umre bez mene – iako sam ja, ili upravo zato što sam ja veći dio svog života provela daleko od nje. A ona je biće koje najduže poznajem.

“U kućici sam”, govori dijete i spaja vrhove svojih prstiju iznad glave u obliku krova kad tokom igre moli za predah ili za milost

– neću da moja majka umre: Jer bez sjene koju baca zaštitnička ruka starice, moja će koža brzo uvenuti i glava posijedjeti.

Pijem svoju prvu kafu, gledam kroz prozor dolje na Alexanderplatz, ali moje misli su negdje na poljsko-ruskoj granici, tamo gdje moja majka upravo sjedi u vozu koji čeka prebacivanje na drugi kolosijek. Prije nego što ću napustiti stan, stojim u mračnom hodniku pred ogledalom duže nego inače: Čitav sam život poricala svoju sličnost s majkom, sada se, međutim, u dubini ogledala sve jasnije ocrtavaju njene izražene kosti lica, njene oči, ponekad smeđe ponekad oker boje – zavisno o osvjetljenju. Možda bih svoje sijede vlasi, koje se u novije vrijeme probijaju tu i tamo, također trebala prošarati knom? Očne kapke osjenčati plavom ili usne premazati crvenom bojom? U prolazu dodirujem Marinine ruževe za usne, poredane na polici pred ogledalom, i konačno ih ostavljam, kao i stan koji djeluje pusto.

Vani se razvedrilo, od jučerašnjeg snijega nema ni traga. Vlažne kamene garaže svjetlucaju na suncu. Zauzavljam se kod semafora na početku ulice Karla Liebknechta. Automobili se kreću polako, kao gusto krdo šarenih, uhranjenih svinja. Vruć zrak iznad njihovih čeličnih leđa topi se i podrhtava. Neboderi, robna kuća Kaufhof, staklena krila željezničke stanice, betonski pod – sve što je ovdje na Alexu izgrađeno sastoji se od sivih pravougaonika – a sâm ovaj ne baš prijatni trg našao se u kolopletu karirane mreže. Vjetrovito je i pusto u ovo kasno jutro – vrijedni ranoranioci već su se raspršili na sve strane svijeta, kucnuo je čas slobodnih. Poduzetni penzioneri sijedih glava poput precvalih maslačaka traže zabavu ispred raskošnog kobasičarskog pulta Kaufhofa; debele majke s piercingom guraju se s dječijim kolicima kroz gužvu u pravcu dnevnih rasprodaja. Božićne đinđuve u unutrašnjosti provizornih kiöskä u ovim jutarnjim satima još su skrivene iza prozorskih kapaka. Prvi mobilni prodavci kobasica polažu već mekane, bijele kobasice na usijane grilove tezgi koje im vise oko vrata, a nad trgovom se šire žestoka isparenja. Sve je upravo onako

kako smo nekada zamišljali u snovima: Ne sijemo i ne žanjemo, svjetlo i toplinu dobivamo pritiskom na dugme, a ljubav i sigurnost društvenim ugovorom.

Kupujem debeli svežanj mirisavih jelovih grana i žurim gore prema peronima. Vagon gradske željeznice nije pun, no ipak ostajem pored vrata. U odjeljku s lijeve strane, jedno nasuprot drugom, sjede dvoje mladih i čitaju: bijeli zubi, blago preplanula koža (s planine ili mora), opuštена tijela i misli – vrsta ljudi, kakva stasava negdje u zelenim predgrađima i potiče od roditelja koji ih obasipaju ljubavlju, divljenjem i podrškom. Takve mladiće i djevojke zaobilaze čak i one inače neuništive bubuljice. On zuri u knjigu *Fucking Berlin. Studentica i povremena kurva* autorice Sonje Rossi, a ona čita knjigu *Merde*¹. Njena glatko počesljana kosa svjetluca poput površine nekog plemenitog gudačkog instrumenta, mala izazovna punda nalazi joj se visoko na potiljku. Glave oba čitača saginju se jedna prema drugoj kao obje strane zabata, i može se naslutiti da se oni doduše ne gledaju, ali da onog drugog vide i da se jedno drugome dopadaju.

Na stanici Friedrichstraße u vagon ulazi žena u invalidskim kolicima koja svoje nabrekle noge bez stopala pruža prema putnicima. Pri polasku voza ona nehotice poleti unazad i udara u prečku držača. Mladi čitači priskaču kolicima, i pri dodiru njihovih ruku iznad glave žene bez stopala jedno drugom se osmjehuje da bi se odmah zatim brižno obratili ženi: Je l' sve okej?

Mladić se saginje nad knjigu *Merde*, koja leži rastvorena na podu, dodaje je mladoj ženi i sjeda pored nje. Žena bez stopala ljutito stišće usne, to odbojno, izopćeno, nevoljeno biće koje je možda takvo još od djetinjstva. Žena u invalidskim kolicima pljuje na pod, pred noge mladih ljudi, kojima ponovo nesvjesno pomaže da se približe jedno drugome. Proklinje nepravdu ovog svijeta i ide dalje. Ja se okrećem prema prozoru.

Voz prelazi preko Otoka muzèja. Kroz otvore njihovih veličanstvenih hramova pruža se pogled u hladne svjetlove obzidanih

¹ *Merde* (fr.) – sranje (prim. prev.)

starina: Jednom je to ženska noga od mramora, ponekad tužni, prognani svetac. Reichstag. Iskošena Sony-kupola u obliku šatora iza Tiergartena.

Desno ispod vijadukta gradske željeznice promiče anahronični kampus klinike Charité: Vile od crvenih cigli s pitoreskim, malim i šiljastim zabatima i vitkim tornjevima koje u snovima rado povezujemo sa srednjim vijekom. Sasvim naprijed Medicinsko-historijski muzej sa svojim sablasnim i vatrenim obećanjima vabi potencijalne posjetioce: “Bol”, “Stigme”, “Stid”, “Seks plamti”, “Otvorene rane” – spretno komponovani naslovi postavki pretvaraju se u agresivne i nelagodne crve u glavi i sugerišu mučne vizije žlijezda u teglama i suhih žila – ovaj put muzej poziva na “ples s plesom smrti”.

Naš vagon se kotrlja ispod predimenzioniranog krova Glavne željezničke stanice. Duboko ispod šina gradske željeznice vri od višeslojnog futurističkog haosa: Pokretne stepenice, koje se na različitim nivoima kreću u različitim pravcima, evociraju čulno varljivi svijet Escherovih² grafika. Sitno izbrušen stakleni svod prekriven je divovskim reklamnim posterom: Izblajhana žena-kolos u kombinezonu i šiljatim cipelama s visokim petama valja se s hinjenom strašću u očima velikih crnih zjenica na sjajnom svilenom čaršafu: *Vaš hotel: Najprljavije fantazije javljaju se u čistim krevetima*. Poput egipatske Nebeske krave ova blondina je nadsvodila pograničnu Ninivu na Spreeeji, kako jedan načitan poznanik naziva Berlin.

3.

Gospodin Struck, starac o kojem se brinem, i kojem sam danas kupila jelove grane, stanuje u zgradi s apartmanima za starije osobe. U toj zgradi intenzivno vonja na dugo podgrijavane, odstajale

² Maurits Cornelis Escher (1898–1972), njemački grafičar, poznat po sablasnoj atmosferi svojih umjetničkih vizija (prim. prev.)

obroke – međusobno isprepleteni, ovi mirisi se slivaju u otužno slatkasti vonj civilizovane osamljenosti.

To je dugačka zgrada sa zajedničkom prostorijom u prizemlju pod nazivom *Oaza ljubavi*, gdje je smještena i uprava. U birou nema nikoga osim moje kolegice Marije Benveniste. Drago mi je što je vidim: Maria je mojih godina, dobro se slažemo i povremeno se sastajemo i poslije radnog vremena.

Maria je Brazilka. Poljaci, Ukrajinci, Bosanci, Meksikanci – ovdje, u berlinskom domu za stare ponovo je na okupu proleter-ska Internacionala. Njega starih i bolesnih je posao za iseljenike ili promašeno lokalno stanovništvo. Među mojim kolegama ima mnogo učenih ljudi: teatrologa, geografa, glumaca i filologa; ili pak onih nestrpljivih koji su od svega učili ponešto, kao Maria: Ona je gotovo deset godina studirala sve moguće predmete i verzirana je u mnoštvu beskorisnih stvari. Volim je više nego ostale kolege. Lijepa je žena – s njenim zaobljenim širokim obrazima i s pomalo isturenom donjom vilicom ona me podsjeća na panteru. Tamni ten specifične vrste, koji kao da je posut pepelom, naslijedila je od svojih indijanskih predaka, kao i svoju otvorenost i hrabrost koju ja toliko cijenim.

Mrtav je. Umro u subotu, šapće mi na uho.

Još prije dva mjeseca me je gospodin Struck zamolio da mu kupim jelove grane. S njima je po svaku cijenu htio prekriti već uvelo crveno cvijeće u balkonskim sanducima. Više puta sam na to zaboravila. I sad su tu, a njega nema.

Šiljate iglice jelovih grana mi bockaju gole dlanove.

Kod njega sam zaboravila rukavice. Možeš li mi dati ključ?

Dobro. Poći ću s tobom. Onda odmah možemo malo pospremiti, kaže Maria. Penjemo se stepenicama i prolazimo kroz dugački hodnik. Po glatkom linoleumu naše iskošene nesigurane sjene klize ispred nas. Maria stavlja ključ u bravu. Ja stojim na pragu, jelove grane u mojoj ruci djeluju poput mrtvačkog vijenca. Bez svog gospodara ova soba djeluje nekako čudno, jedva je prepoznajem. *Samo uđi, malena!*, tako bi mi inače uvijek dovikivao.

A onda bih ja stala pred njega, on bi sjedio na sofa i gestom čovjeka koji moli ili tone, pružao bi prema meni svoje drhtave ruke. Gospodin Struck, nekadašnji bravar bio je korpulentan čovjek: mesnato lice s mnoštvom sićušnih popucanih krvnih sudova što liče na koraljne grančice, s velikom donjom usnom u boji šljive, a uz to neposlušne, drhtave ruke u obliku makaza.

Dan, moj dragi gospodine Struck, je l' sve u redu? Spustila bih se pored njega na umrljani pliš.

On bi pričao o mučnoj noći, o prokletim cigaretama koje mu ispadaju između prstiju, i uvijek iznova o pohotnim ruskim ženama, on je vjerovao da ih je doživio. Za to vrijeme sam mu ja, njegova ruska njegovateljica, rezala nokte i na staklenoj ploči niskog klupskog stolića skupljala tvrde polumjesece. Uz njih je ležala velika srebrena božićna kugla na čijoj se sjajnoj površini u smanjenom obliku ogledala čitava soba i nas dvoje sićušni, iskrivljeni, jedno sasvim blizu drugoga.

Gospođo Lena, kupite mi molim vas jelove grane! Uskoro će mraz.

I taj je sad došao. Moje rukavice leže pored božićne kugle. Iza prozora u sanducima uvele, smrznute geranije. Otvaram balkonska vrata da bih grane stavila preko mrtvog cvijeća, srebrna kugla se otkotrlja sa stola i puče u paramparčad.

Na sredini stola adventski vjenčić. Uvijek me je čudilo da gospodin Struck, koji više nije u stanju da razlikuje dane u sedmici, mjesece, godine, vjekove, od prvog dana Adventa broji dane kao što to čini gorljivi vjernik brojeći zrnca svoje krunice. Nakon Božića bi prekinuo svoje odbrojavanje, a njegovo vrijeme bi se ponovo pretvaralo u haotično šarenilo niti. Kada bih se dosađivala, izvukla bih iz tog klupka nekoliko naročito atraktivnih niti i plela ih po svom sopstvenom ukusu u novu cjelinu.

Ime gospodina Strucka je bilo Günter. Kao dječak je s majkom stanovao u suterenu jedne berlinske stambene zgrade. Malena kuhinja odmah pored ulaza i jedna soba iza nje. Majka je čisti-

la u dobro stojećim domaćinstvima, otac, krojač, stanovao je s drugom ženom i njenom kćerkom u Oranienburgu, predgrađu Berlina, i posjećivao sina jednom godišnje – za Božić. Günter je volio da se prisjeća vojničke kape u obliku čunka, koju je svojeručno sašio njegov otac i koju mu je 1939. poklonio za Božić. Dječak je iznad svega volio tu kapu i čak ju je nosio po kući što je majku nerviralo. Mnogo je radila, često je sa sobom stvari za pranje i peglanje donosila među svoja sopstvena četiri zida. Stan je bio vlažan, pri niskim temperaturama su se prozori sobe, smještene visoko, skoro ispod samog plafona, išarali ledenim cvjetovima, raskošnim poput perjanica.

Perjanica? Tu riječ ranije nikada nisam čula.

Njih ratnici nose na šljemu, malena, i to ti je nešto kao razbarušeno perje.

U rano poslijepodne bi prozorska okna poplavila, a s niskog stropa se spuštala kapljica žute svjetlosti. Majka je u drvenom koritu prala tuđe rublje, a Günter je zurio u trokrilno ogledalo, u čijim su se zamagljenim dubinama, postajući sve manji, umnožavali on i njegova kapa. U ljeto je otac bio mobilisan za odlazak u rat. Sin se njime ponosio i radovao se što je sada daleko od pastorka, Günterove rivalke. Za Božić je otac dobio odsustvo, pa je htio, kao obično na Badnju večer, posjetiti sina.

Nakon dužeg savjetovanja s ogledalom majka je obukla lijepu ljetnu haljinu. U hladnoj sobi za stolom njene gole ruke su djelovale neprijatno blijede, a šake gotovo ljubičaste. Kada je pošla u kuhinju da pripazi na skromni kolač, nacrvenjela je svoje plave usne što je, međutim, nije učinilo ljepšom. Otac je, naprotiv, u svojoj uniformi djelovao sjajno. Poklonio je Günteru figuricu Indijanca s ukrasom za glavu od pravog krzna. Divni čovječuljak bio je fino izrađen i obojen sve do obrva i šavova pantalona.

Günter je oca svakako htio ispratiti do raskršća, držeći se za ruke izišli su iz kuće. Bilo je mračno, a pete čizama okovane metalom su, udarajući po kamenjima, proizvodile sitne varnice. Kada je Günter podigao glavu da pogleda u oca, s glave mu se

smakla ona već premalena čunkolika kapica. Rastali su se, kao uvijek, na raskršću. Günter se još dugo igrao s malim drvenim Indijancem i onda kada mu se već krzneni ukras raspao, boja ogulila i kada se lice ratnika izlizalo i pohabalo i dobilo obličje ratnika na antičkom novčiću.

Kada bi gospodin Struck govorio, na krajičcima njegovih usana stvarale su se bijele kvržice nalik grudicama šlaga, kao da je pri govoru njegova pljuvačka postajala gušća. Dah mu je bio kiselkast i otužan i ja sam se povukla dublje u ugao sofe. Kad bih nešto rekla, gospodin Struck me je uvijek pitao ponovo i uvijek desno uho naginjao prema meni, na lijevo je bio gotovo gluh.

Zbog nekog insekta, reče uz hihot, kakva budalaština! Usred rata.

Ušni crv? Tamnosmeđ, kao da je lakiran, s račvastim repom?

Ne znam više, mislim da je to možda bio i svitac.

Günter je insekta kažiprstom gurnuo dublje u uho, ne primijevši to. Najprije ga je samo svrbjelo, a zatim, nekoliko dana kasnije ga je iznenada zaboljelo, upravo dok su svi pokušavali ugasiti veliki požar.

Fosforne bombe, gospođo Lena, te su bile strašne! Ne daju se ugasiti!

Susjedi su iznosili napolje ono što se još dalo spasiti, a Günter je sve glasnije zapomagao.

Nemoj se prenemagati i bez tebe je sve dovoljno strašno!, vikala je majka i otkacila Günterovu ruku s članka svoje, opalivši sinu šamar. Kada se Günter onesvijestio, majka je zapomagala i odvukla sina do gospođe Roth, ginekologinje, koja je stanovala iza ugla. Ona mu je pomogla kako je znala i umjela. To uho je međutim još dugo bilo otečeno i nekako je stršalo. Gospođi Roth nisu mogli platiti, ali kasnije, kad je grad već bio sasvim razoren i dućani opljačkani, majka i sin se domogaše pune pregače majušnih konzervi francuske paštete od gušćije džigerice. Tri su poklonili gospođi Roth, ljevakarki, koja je kasnije morala vršiti abortuse ženama koje su silovali ruski vojnici, i to za čitavo područje kvarta Reinickendorf.